

THE
ARCHAEOLOGICAL
DICTIONARY:
ENGLISH-GREEK/
GREEK-ENGLISH

Αρχαιολογικό Λεξικό:
Αγγλικά-Ελληνικά/
Ελληνικά-Αγγλικά

Nikos Koutsoumpos

ARCHAEOPRESS PUBLISHING LTD
Summertown Pavilion
18-24 Middle Way
Summertown
Oxford OX2 7LG
www.archaeopress.com

ISBN 978-1-78969-857-2
ISBN 978-1-78969-858-9 (e-Pdf)

© Nikos Koutsoumpos and Archaeopress 2021

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying or otherwise, without the prior written permission of the copyright owners.

This book is available direct from Archaeopress or from our website www.archaeopress.com

*To my mother and father,
and to Alex;
from the heart.*

*Της μάνας, του πατέρα
και του Αλέξη –
από καρδιάς.*

And with their sound for a moment return
sounds from our life's first poetry—
like music at night, distant, fading away.
C. P. Cavafy

Και με τον ήχο των για μια στιγμή επιστρέφουν
ήχοι από την πρώτη ποίηση της ζωής μας —
σα μουσική, την νύχτα, μακρυνή, που σβύνει.
Κ. Π. Καβάφης

Foreword

User instructions

The absence of a specialized bilingual dictionary (or glossary) of terminology which would facilitate the work of both scholars and students of archaeology (and, to a lesser degree, history) has long been noted. Several dictionaries or compact encyclopaedias of archaeological terms have been published in both Greek and English since the 19th century (some of the latter have been translated in Greek as well). All of them however have been written in one of those languages, explaining (quite often with useful illustrations) each term but not providing its equivalent in the other language. It is hoped that the present work will cover this *lacuna* in international bibliography. An adequate knowledge of English is essential to anyone professionally involved with classical archaeology and/or Greek prehistory, since English has become undoubtedly the *lingua franca* of our time. The dominance of the German and French “schools” in this field has given its place to Anglo-Saxon (principally British and American) studies since the Second World War and English-language bibliography is indispensable to any researcher of any topic relating to the archaeology of Greek lands. The present dictionary is intended to be a tool both for students and scholars or professional archaeologists studying, reading and publishing in both Greek and English.

The usefulness and necessity of specialized dictionaries are obvious and self-evident, since they contain entries and explanations that are normally absent from general dictionaries. Such a book becomes all the more interesting when it deals with these two specific languages (English and Greek), both particularly rich in general and as far as their terminology is concerned. About archaeological terminology in particular, it should be noted that the present dictionary is the first of its kind, at least in this general form, wishing to cover all fields of archaeology and not focus on a specific one. A few bilingual dictionaries concerning particular fields of the discipline have been published however; I have benefited greatly from them and they can be found in the Bibliography. Although the present work focuses on the archaeology of Greek lands (or in what is broadly called Aegean Prehistory and Classical Archaeology), it also contains as many theoretical and archaeometric terms as possible. This second edition includes terminology of all aspects of Byzantine archaeology (architecture, sculpture, pottery, painting, manuscripts etc) as well as terms of prehistoric and classical archaeology which had not been included in the first edition; corrections in the existing terms have been made (where necessary) and the dictionary has been improved in general, both in its form and its structure. As in the first edition, however, no environmental terms or place-names (with very few exceptions) and words that can easily be found in general dictionaries have been included.

The present work started being compiled in the mid-1990's as a result of a personal need for familiarization with the Greek archaeological terminology. The entries are mainly derived from the Bibliography which follows as well as from sources

that could prove useful to this end, such as bilingual (Greek-English) museum and archaeological sites tags, the also bilingual paper summaries in scientific periodicals (principally the *Annual of the British School at Athens*), and modern tools such as the Internet (e.g. the webpages of Greek and foreign museums, the website *Perseus* as well as other resources) etc. The museums visited are the following: the National Archaeological Museum (Athens), Byzantine and Christian Museum (Athens), P. & A. Kanellopoulos Museum (Athens), the (New) Acropolis Museum, the Kerameikos site and museum, the N.P. Goulandris Foundation-Museum of Cycladic and Ancient Greek Art (Athens), the Athenian Agora site and museum, the archaeological museums of Marathon, Thebes, Thessaloniki, Vergina, Nauplion, Corinth, Tegea, Mycenae, Isthmia, Olympia, Delphi, Volos, Chania, Herakleion, Aghios Nikolaos, Rethymnon and Siteia, the Museum of Byzantine Culture (Thessaloniki), the site and museum of Dion and Brauron. I also consulted the bilingual tags of the exhibits in several stations of the Metropolitan Railway at Athens. As regards the Bibliography, it is noted that it is not exhaustive but includes only the publications used for the compilation of the dictionary.

An important question of Greek archaeological terminology should be touched upon at this point. The use of several terms is not always consistent (or even precise) in translations of English books; thus they are usually translated in various ways. This phenomenon could be ascribed to different causes, such as inadequate knowledge of terminology on the part of the translator or the use of new terms which were not current in earlier periods as well as the application of either archaizing Greek (*katharevousa*) of the early terminology (much of it still in use) or the modern demotic Greek. In any case, the various alternatives for each term are listed, while those that have proved unseemly, wrong or inappropriate have been omitted. In a few cases, there are bibliographical references for some of the alternatives; the chronology in square brackets ([]) refers to the Greek edition of the book cited as do the page numbers. In general, citations or references are rare and rather particular; they do appear in cases of ambiguity and/or when documentation is needed for terms that are novel or different from the ones normally used.

Terminology in English has not been consistent or unchanged either; there have been variations and developments in time and, some times, in space too. For example, the terms applied for Early Cycladic pottery and stone vases in Thimme & Getz-Preziosi 1977 (the whole publication actually a translation from the German by the latter editor) are quite different from those used in Barber 1987. There is also the matter of generally slight differentiations between British and American English; an effort has been made to include both, although a preference for the former must be admitted and is, anyway, evident.

The dictionary is not interpretative and thus there is no such text (apart from a few exceptions when that was considered necessary, in order to avoid misinterpretations, and an explanation as brief as possible is provided). The entries are listed alphabetically and not thematically. Many of them also include subentries,

when this is needed. For instance, the entry *amphora* includes, as subentries, all kinds and variations of the said vase. Subentries are also listed alphabetically. Adjectives, when translated in Greek, are given in the masculine gender. If a composite term contains another form of the adjective (feminine, neutral or plural) the word is written in full, the term not being repeated with a ~, and entered as a subentry of the main term. As far as the entries in English are concerned, the spelling is normally British and not American. When a term is Greek, Latin or French, the plural number is also given. In the case of terms with more than one equivalents, each interpretation is listed alphabetically, while the category in which it refers to (architecture, sculpture, pottery etc) is denoted by an abbreviation in { }, according to the List of Abbreviations that follows.

The purpose of the dictionary is to meet the needs of translators, students and scholars of Greek and Byzantine archaeology and history, to facilitate their use of Greek and English bibliography as well as the writing of papers. Since this is the first such effort, one should expect mistakes and/or omissions, although every effort has been made to eliminate these. In any case, the compilation of such a work is an incessant process which ideally should be a team work. It is, however, published in the hope that it will be a useful tool for researchers and will constitute a basis for further elaboration, improvement and augmentation. It goes without saying that any omissions and mistakes are entirely my own.

A note on the Appendix. The Appendix, at the end of the book, contains most of the works of Greek authors, excluding Roman and Byzantine ones; it does not contain works of non-Greeks, even if they were written in Greek, in the thought that their subject matter is usually irrelevant to the archaeology and history of Greek lands (as are, for instance, the works of Manetho and Josephus). I have tried to include all those works that might be of interest primarily to classical archaeologists and historians; they generally but not exclusively comprise literature, history and philosophy. The works are not listed under the name of their author but alphabetically by title. The author is not normally mentioned apart from cases of ambiguity.

I warmly thank everyone who has kindly helped in any way for the completion of this dictionary, as well as my publishers. The pains but also the pleasure of this work I humbly dedicate to my mother, who is no longer here, and to my father who loved and took care of her beyond human measure; and of course to Alex, my one and only. To all three of them I owe everything.

Nikos Koutsoumpos, MPhil, PhD

Πρόλογος

Οδηγίες για τον χρήστη

Είναι από χρόνια γνωστή η έλλειψη ενός εξειδικευμένου και δίγλωσσου αρχαιολογικού λεξικού ή γλωσσαρίου, το οποίο θα διευκόλυνε την εργασία φοιτητών και γενικά της ακαδημαϊκής κοινότητας στο πεδίο της αρχαιολογίας (και, ίσως λιγότερο, της ιστορίας). Αρκετά λεξικά ή εγκυκλοπαίδειες έχουν δημοσιευθεί στα ελληνικά και τα αγγλικά ήδη από τον 19ο αιώνα, γραμμένα, όμως, το καθένα σε μία από αυτές τις γλώσσες (κάποια από τα αγγλικά μεταφράστηκαν και στα ελληνικά). Είναι όλα επεξηγηματικά και δεν παρέχουν μεταφράσεις των όρων από τη μία γλώσσα στην άλλη. Ευελπιστώ ότι η παρούσα εργασία θα καλύψει το κενό αυτό στη διεθνή βιβλιογραφία. Η επαρκής γνώση της αγγλικής είναι αναγκαία για όποιον ασχολείται επαγγελματικά και επιστημονικά με την αρχαιολογία του ελληνικού χώρου καθώς η αγγλική έχει καταστεί η *lingua franca* της εποχής μας. Η κυριαρχία της γαλλικής και γερμανικής «σχολής» έδωσε σταδιακά τη θέση της, κυρίως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στην αγγλοσαξωνική και η αγγλόφωνη βιβλιογραφία έχει καταστεί απαραίτητη για τον μελετητή της ελληνικής αρχαιολογίας. Το παρόν λεξικό προορίζεται να χρησιμεύσει ως βοήθημα για τους φοιτητές, τους ερευνητές και τους επαγγελματίες αρχαιολόγους που σπουδάζουν και διαβάζουν ή δημοσιεύουν τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά.

Η χρησιμότητα και η αναγκαιότητα ενός εξειδικευμένου λεξικού είναι προφανείς και αυτονόητες, καθώς αυτό περιέχει ερμηνείες που εκ των πραγμάτων δεν είναι δυνατό να συμπεριληφθούν σε γενικά λεξικά. Αποκτά μάλιστα ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν πρόκειται για τις δύο συγκεκριμένες γλώσσες (ελληνική και αγγλική), οι οποίες είναι εξαιρετικά πλούσιες, τόσο σε γενικότερο επίπεδο όσο και ως προς την ορολογία τους. Ειδικά σε ό,τι αφορά την αρχαιολογική ορολογία, αξίζει να σημειωθεί πως το λεξικό αυτό είναι το πρώτο στο είδος του, τουλάχιστον στη γενικευμένη αυτή εκδοχή, που φιλοδοξεί να καλύψει όλα τα πεδία της αρχαιολογικής επιστήμης και όχι να εστιαστεί σε κάποιο συγκεκριμένο (έχουν, ωστόσο, ήδη δημοσιευθεί κάποια δίγλωσσα λεξικά που καλύπτουν συγκεκριμένους τομείς, τα οποία παρατίθενται στη βιβλιογραφία και από τα οποία ωφελήθηκα τα μέγιστα). Το συγκεκριμένο εστιάζεται, πάντως, στην αρχαιολογία του ελληνικού χώρου (ή σε αυτό που γενικά αποκαλείται προϊστορία του Αιγαίου και Κλασική Αρχαιολογία), παρόλο που περιλαμβάνει επίσης όσους θεωρητικούς και αρχαιομετρικούς όρους στάθηκε δυνατό να εντοπιστούν. Στην παρούσα, δεύτερη έκδοση, προστέθηκαν όροι όλου του φάσματος της βυζαντινής αρχαιολογίας (αρχιτεκτονική, γλυπτική, κεραμική, ζωγραφική, χειρόγραφα κλπ), όροι της προϊστορικής και κλασικής αρχαιολογίας που δεν είχαν συμπεριληφθεί στην πρώτη έκδοση, ενώ έγιναν διορθώσεις στους υπάρχοντες όρους (όπου αυτό ήταν αναγκαίο) και εν γένει βελτιώσεις στη μορφή και τη δομή του λεξικού. Όπως και στην πρώτη έκδοση, πάντως, δεν περιλαμβάνονται όροι της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας, καθώς και τοπωνύμια (με ελάχιστες εξαιρέσεις) ή λέξεις που εύκολα μπορούν να αναζητηθούν σε οποιοδήποτε γενικό λεξικό.

Το ανά χείρας λεξικό άρχισε να συντάσσεται στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και προέκυψε από προσωπική ανάγκη για εξοικείωση με την ελληνική αρχαιολογική ορολογία. Τα λήμματα προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από τη βιβλιογραφία που παρατίθεται στη συνέχεια αλλά και από κάθε πηγή που θα μπορούσε να φανεί χρήσιμη για τον σκοπό αυτό, όπως οι δίγλωσσες ενημερωτικές πινακίδες μουσείων και αρχαιολογικών χώρων, οι επίσης δίγλωσσες περιλήψεις άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά (κυρίως στην επετηρίδα της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής, *The Annual of the British School at Athens*), καθώς και από σύγχρονα εργαλεία, όπως το διαδικτυο (ενδεικτικά αναφέρω τις ιστοσελίδες ελληνικών και ξένων μουσείων, τον ιστότοπο *Perseus* κοκ) κλπ. Τα μουσεία, τα εκθέματα των οποίων συμβουλευτήκα, είναι τα ακόλουθα: Εθνικό Αρχαιολογικό, Μπενάκη, Βυζαντινό και Χριστιανικό, Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, (Νέο) Μουσείο της Ακρόπολης, Κεραμεικού, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή-Μουσείο Κυκλαδικής και Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης, Αγοράς των Αθηνών, Αρχαιολογικό Πειραιώς, Μαραθώνος, Θηβών, Θεσσαλονίκης, Βεργίνας, Ναυπλίου, Κορίνθου, Τεγέας, Μυκηνών, Ισθμίων, Ολυμπίας, Δελφών, Βόλου, Χανίων, Ηρακλείου, Αγίου Νικολάου, Ρεθύμνου, Σητείας, Βυζαντινού Πολιτισμού (Θεσσαλονίκη), αρχαιολογικός χώρος και μουσείο Δίου και Βραυρώνας. Συμβουλευτήκα επίσης τις δίγλωσσες ενημερωτικές πινακίδες των αρχαιολογικών εκθεμάτων σε σταθμούς του υπόγειου σιδηροδρόμου της Αθήνας. Σχετικά με τη βιβλιογραφία που παρατίθεται, σημειώνεται ότι δεν είναι εξαντλητική, αλλά περιλαμβάνει μόνο τις εκδόσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τη σύνταξη του λεξικού.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ένα σημαντικό ζήτημα της ελληνικής, κυρίως, ορολογίας. Η χρήση αρκετών όρων δεν είναι πάντοτε συνεπής (ή ακόμα και ακριβής) σε πολλές μεταφράσεις αγγλικών βιβλίων και εγχειριδίων, με αποτέλεσμα αυτοί να αποδίδονται με ποικίλους τρόπους. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους λόγους, όπως η ανεπαρκής γνώση της ορολογίας από τον μεταφραστή ή τη μεταφράστρια, η χρήση νέων όρων που δεν υπήρχαν σε παλαιότερες περιόδους, καθώς και η εναλλαγή ανάμεσα στην καθαρεύουσα ή αρχαίζουσα της πρώιμης ελληνικής ορολογίας (που, εν πολλοίς, παραμένει ακόμα σε χρήση) και τη σύγχρονη δημοτική γλώσσα. Σε κάθε περίπτωση, παρατίθενται συνήθως οι διάφορες εναλλακτικές κάθε όρου, ενώ απορρίφθηκαν και δεν περιελήφθησαν όσες αποδείχτηκαν άστοχες, λανθασμένες ή αδόκιμες. Κάποιες περιπτώσεις πολλαπλών εναλλακτικών συνοδεύονται από βιβλιογραφικές παραπομπές. Εκεί, η χρονολογία σε αγκύλες ([]) παραπέμπει στην ελληνική έκδοση, όπως και οι αριθμοί σελίδων που ακολουθούν. Γενικά, πάντως, οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι λίγες και στοχευμένες. Χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις αμφισβησίας ή για να τεκμηριώσουν όρους που είτε είναι νεωτερικοί είτε απέχουν από όσους είναι σε κοινή χρήση.

Ούτε η αγγλική ορολογία υπήρξε, όμως, σταθερή και αναλλοίωτη, καθώς έχουν σημειωθεί αλλαγές και εξελίξεις, τόσο χρονικά όσο και, κάποιες φορές, τοπικά. Για παράδειγμα, οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για την Πρωτοκυκλαδική κεραμική και τα λίθινα αγγεία στο Thimme & Getz-Preziosi 1977 (η όλη έκδοση αποτελεί μετάφραση της Getz-Preziosi από τα γερμανικά) είναι αρκετά διαφορετικοί από εκείνους που απαντούν στο Barber 1987. Υπάρχει επίσης το θέμα των, γενικά

μικρών, διαφοροποιήσεων μεταξύ βρετανικών και αμερικανικών αγγλικών. Καταβλήθηκε προσπάθεια να περιληφθούν όροι και από τα δύο, θα πρέπει, όμως, να γίνει παραδεκτή η προτίμηση για τα βρετανικά αγγλικά.

Το λεξικό δεν είναι ερμηνευτικό και άρα απουσιάζει ανάλογο κείμενο (εκτός από τις ελάχιστες περιπτώσεις που αυτό κρίθηκε απαραίτητο προς αποφυγήν παραξηγήσεων και στις οποίες παρέχεται μια όσο το δυνατόν σύντομη διευκρίνιση). Τα λήμματα παρατίθενται αλφαβητικά και όχι θεματικά. Στις περιπτώσεις στις οποίες ένα λήμμα έχει περισσότερες από μία ερμηνείες, αυτές παρατίθενται με αλφαβητική σειρά. Αρκετά από τα λήμματα περιλαμβάνουν και δευτερεύοντα, όταν αυτό είναι αναγκαίο. Για παράδειγμα, το βασικό λήμμα *αμφορέας* περιλαμβάνει, ως δευτερεύοντα λήμματα, όλα τα είδη και τις παραλλαγές του συγκεκριμένου αγγείου. Τα δευτερεύοντα λήμματα παρατίθενται επίσης αλφαβητικά μέσα σε κάθε βασικό λήμμα. Τα επίθετα αποδίδονται, στα ελληνικά, στο αρσενικό γένος. Σε περίπτωση που ένας σύνθετος όρος περιλαμβάνει άλλη μορφή του επιθέτου (θηλυκό, ουδέτερο ή στον πληθυντικό), η λέξη εμφανίζεται ολογράφως (ο όρος δεν αντικαθίσταται, δηλαδή, με ~) και παρατίθεται ως δευτερεύον λήμμα μέσα στο κύριο λήμμα. Σε ό,τι αφορά τους αγγλικούς όρους, ακολουθήθηκε η βρετανική και όχι η αμερικανική ορθογραφία. Όταν κάποιο λήμμα προέρχεται από τα ελληνικά, τα λατινικά ή τα γαλλικά, παρατίθεται και ο πληθυντικός αριθμός. Στις περιπτώσεις πολύσημων όρων, η κάθε ερμηνεία παρατίθεται αλφαβητικά και εντάσσεται στην κατηγορία στην οποία αντιστοιχεί (αρχιτεκτονική, γλυπτική, κεραμική κοκ) μέσω συντομογραφιών σε άγκιστρα ({}), σύμφωνα με τον κατάλογο συντομογραφιών που παρατίθεται στη συνέχεια.

Σκοπός του λεξικού είναι να ανταποκριθεί στις ανάγκες μεταφραστών, φοιτητών και επιστημόνων της ελληνικής και βυζαντινής αρχαιολογίας και ιστορίας και να τους διευκολύνει στη χρήση της ελληνικής και αγγλόφωνης βιβλιογραφίας, καθώς και στη σύνταξη επιστημονικών κειμένων και ανακοινώσεων. Εφόσον πρόκειται για την πρώτη τέτοια προσπάθεια, είναι αναμενόμενο να υπάρχουν ελλείψεις ή παραλείψεις, παρόλο που καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να εξαλειφθούν. Σε κάθε περίπτωση, η συγκέντρωση τέτοιου είδους υλικού είναι μια αδιάκοπη διαδικασία, η οποία θε έπρεπε –ιδανικά– να είναι εργασία ομαδική. Δημοσιεύεται, πάντως, με την ελπίδα να αποτελέσει εργαλείο χρήσιμο για τον ερευνητή και βάση για περαιτέρω επεξεργασία, βελτίωση και επαύξηση. Είναι αυτονόητο ότι τα λάθη και οι παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

Σημείωση για το Παράρτημα. Το Παράρτημα στο τέλος του βιβλίου περιλαμβάνει τα περισσότερα έργα των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων, όχι όμως Ρωμαίων ή Βυζαντινών. Δεν περιλαμβάνει επίσης έργα μη Ελλήνων, ακόμη και αν γράφτηκαν στα ελληνικά, με το σκεπτικό ότι το θέμα τους είναι γενικά άσχετο με την αρχαιολογία και την ιστορία του ελληνικού χώρου (βλ. για παράδειγμα το έργο του Μανέθωνος ή του Ιώσηπου). Προσπάθησα να συμπεριλάβω όλα τα έργα που θα μπορούσαν να ενδιαφέρουν τον κλασικό αρχαιολόγο και τον ιστορικό και τα οποία προέρχονται, γενικά, αλλά όχι αποκλειστικά, από τη λογοτεχνία, την ιστορία και τη φιλοσοφία.

Τα έργα δεν παρατίθενται με το όνομα του συγγραφέα, αλλά αλφαβητικά κατά τίτλο. Το όνομα του συγγραφέα κατά κανόνα δεν αναφέρεται, εκτός από περιπτώσεις ασάφειας.

Ευχαριστώ θερμά όλους όσους βοήθησαν, με οποιονδήποτε τρόπο, στην ολοκλήρωση του λεξικού, καθώς και τους εκδότες του. Τους κόπους αλλά και τη χαρά της εργασίας αυτής αφιερώνω ταπεινά στη μητέρα μου, που δεν είναι είναι πια εδώ, και στον πατέρα μου, που την αγάπησε και την φρόντισε πέρα από τα ανθρώπινα μέτρα. Και βέβαια στον μονάκριβο Αλέξη μου. Και στους τρεις χρωστώ τα πάντα.

Δρ Νίκος Κουτσομπός